

Sławomir Kościelak

Sprawozdanie z kwerendy w Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie w dniach 4-8 II 2013 r.

Hereditas Monasteriorum 2, 496-497

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

bernardyńskich. Z kolei Piotr Oliński skupił się na źródłach dotyczących kasaty klasztoru cystersów pelplińskich oraz kasat klasztorów znajdujących się na terenie Torunia. Efektem badań będą zarówno artykuły, jak i publikacje źródłowe w różnych wydawnictwach przygotowywanych w ramach całego Projektu.

Innym zadaniem, którego realizacji wspólnie z prof. Markiem Derwichem podjął się zespół toruńsko-gdański, jest przygotowanie konferencji *Losy i znaczenie dziedzictwa po klasztorach skasowanych na obszarze Prus Zachodnich i Wschodnich oraz Pomorza i Inflant*, która ma się odbyć w Przysieku koło Torunia w dniach 7–9 XI 2013 r.

Podjęte zostały również wstępne prace nad przygotowaniem edycji źródłowej koncentrującej się na materiałach dotyczących kultury materialnej klasztorów z Gdańska i Torunia. W projekt ten zaangażowali się przede wszystkim Rafał Kubicki, Sławomir Kościelak, Waldemar Rozynekowski i Piotr Oliński.

Poza tym do druku oddano kilka artykułów, które ukażą się jeszcze w tym roku – w „Hereditas Monasteriorum” (t. 3: S. Kościelak, *Jezuici w trzech wielkich miastach pruskich w XVII–XVIII w.: sukces czy porażka? Próba podsumowania*) oraz w materiałach z trzech konferencji naukowych organizowanych lub współorganizowanych przez Projekt:

1. konferencja *Losy klasztorów i zbiorów poklasztornych w okresie represji po upadku powstania listopadowego w 1831 r.* (W. Rozynekowski, *Powstanie bezhabitowego zgromadzenia sióstr serafitek jako przykład reakcji na represje wobec zakonów w zaborze*);
2. konferencja *Klasztor w gospodarce średniowiecznej i nowożytnej* (S. Kościelak, *Majątek ruchomy i nieruchomy brygidek gdańskich u progu rozbiorów i kasat pruskich oraz jego losy na przełomie XVIII i XIX w.*);
3. konferencja *Losy i znaczenie dziedzictwa po klasztorach skasowanych w Wielkopolsce pod rządami pruskimi (do 1871 r.)* (W. Rozynekowski, *Powstanie Zgromadzenia Sióstr Służebniczek (1850 r.) – nowe zgromadzenie zakonne w trudnym okresie kasat*).

Sławomir KOŚCIELAK
Instytut Historii
Uniwersytet Gdański

Sprawozdanie z kwerendy w Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie w dniach 4–8 II 2013 r.*

Celem kwerendy przeprowadzonej w ramach projektu *Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znacze-*

---

* Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016. Scientific work financed by the Ministry of Science and Higher Education under the name of the “National Programme for the Development of Humanities” in the years 2012–2016.

nie, inwentaryzacja było wytypowanie znajdujących się w berlińskim archiwum materiałów aktowych niezbędnych do opracowania dziejów kasat klasztornych na terenie Wielkopolski, a ściślej – Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Stosownie do swojej nazwy, Geheimes Staatsarchiv zgromadziło spuściznę rządu i wszystkich rządowych agend ówczesnego Królestwa Prus zaangażowanych w kontrolę, a następnie likwidację klasztorów znajdujących się na podległym pruskiej władzy terytorium. Szczegółowy raport z kwerendy został przedstawiony podczas konferencji *Losy i znaczenie dziedzictwa po klasztorach skasowanych w Wielkopolsce pod rządami pruskimi (do 1871 r.)*, w Poznaniu, w dniach 4–7 IV 2013 r., w formie referatu *Akta kasat klasztornych z Księstwa Poznańskiego w zbiorach Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie. Raport. Proponowane kierunki badań*; będzie też opublikowany w materiałach z tej konferencji.

Zgodnie z przewidywaniami największy zasób jednostek aktowych opisujących proces kasat klasztornych w Wielkopolsce znalazł się w zespole pruskiego Ministerstwa Wyznań – Kultusministerium (I HA, Rep. 76), w jego dziale głównym, IV (*Katholische Angelegenheiten*), oraz sekcji (Sektion) 4, dotyczącej prowincji „Posen”. W dziale XIII tej sekcji, obejmującym spuściznę klasztorów, kolegiat i kongregacji zakonnych (*Klöster, Stifter, geistliche Ordenskongregationen*), wytypowano ogółem 102 teczek zawierające materiały dotyczące przebiegu kasat oraz akta pokasacyjne dokumentujące losy majątków klasztornych w poszczególnych miejscowościach. Dalsze 29 teczek odnaleziono w innych działach tej sekcji (m.in. VII: *Anstellung der Pfarrer...*, XI: *Ausbildung der katholischen Geistlichen...*, XXII: *Vereine und Stiftungen...*, XXIV: *Etats-, Kassen- und Rechnungswesen*), a także w rozpoczynającej dział IV sekcji 1a: *Specialia – politische Angelegenheiten*. Z zawartości tych teczek sporządzono 68 rekordów do baz Projektu.

Sześć teczek (dotyczących klasztorów: bernardynów w Górcie Klasztornej, cysterek w Ołoboku, franciszkanów w Inowrocławiu, karmelitów w Markowicach, reformatów w Łabiszynie i w Pakości) zamówiono z magazynu, by poddać je wstępnym oględzinom. Liczą średnio od 140 do 213 obustronnie zapisanych kart, zawierają z reguły kilka inwentarzy mienia poklasztornego, korespondencję urzędową oraz kopie różnych dokumentów (lub wypisów) poklasztornych. Szczegółowy wykaz wszystkich objętych kwerendą materiałów jest załącznikiem do wystąpienia na kwietniowej konferencji.

Kwerendą objęto także inne zespoły archiwalne. Warto zwrócić uwagę na zespół o sygnaturze II HA, Abt. 10: *Generaldirektorium Südproussen*, z lat 1793–1806, ukazujący funkcjonowanie klasztorów wielkopolskich w okresie przejściowym, poprzedzającym zorganizowaną akcję kasat, gdy zostały objęte coraz bardziej restrykcyjnymi postanowieniami oraz coraz ściślej nadzorem władz. W zespole tym wytypowano 217 teczek, które mogą być przydatne przy opracowywaniu przebiegu kasat tych klasztorów. Ich wykaz również zostanie zamieszczony w aneksie do wspomnianego referatu, który ukaże się w tomie pokonferencyjnym.